

INCINTE ȘI LOCURI SACRE CU SACRIFICII ȘI DEPUNERI DE OFRANDE ÎN LUMEA GETO-DACILOR*

VALERIU SÎRBU

Ne propunem să aducem în discuție un tip de monument despre a cărui denumire și semnificație s-au exprimat opinii contradictorii în ultima jumătate de veac, acest fapt datorându-se atât insuficienței informațiilor, cât și unei anume confuzii de termeni din domeniul funerar (V. Sîrbu 1985, p. 105-106).

Izvoarele scrise (M. Eliade, 1980, p. 62-64; V. Sîrbu, 1985, p. 104) și iconografice (D. Berciu 1969, p. 80-81, fig. 57-58), ca și descoperirile arheologice (V. Sîrbu 1985, p. 104-105; 1993, p. 31-36; 1994, p. 94), atestă, indubitabil, faptul că și geto-dacii efectuau ceremonii sacre ce implicau sacrificii de oameni și de animale (V. Sîrbu, p. 31-26; 1993₁, p. 31-36; 1993₂, p. 87-120), de alte bunuri, uneori urmate de depunerea acestora în anume locuri (M. Babeș, 1979, p. 11-12).

Dar, după cum se cunoaște, în cele peste 50 de edificii publice de cult, considerate ca atare până în prezent (sanctuale rotunde sau rectangulare, clădiri cu absidă, altare decorate), și nici în apropierea lor, nu s-au descoperit înhumări de oameni sau de animale și nici „depozite” de piese din metale prețioase sau de armament, de obiecte de podoabă, de ustensile și unelte, de recipiente cu ofrande alimentare (H. Daicovicu, 1972, p. 205-218; I.H. Crișan 1993, p. 78-110) etc.

Lipsa acestor ofrande din interiorul sau din apropierea sanctualelor geto-dacilor este surprinzătoare, întrucât asemenea depuneri se întâlnesc la alte popoare - „barbare” sau cu civilizații evolute (*Gifts to the Gods*, 1987). Lipsesc ele, într-adevăr, la geto-daci? Sau, deși asemenea descoperiri se cunosc, caracterul unor asemenea monumente n-a fost identificat și precizat?

După opinia noastră, răspunsul la această „enigmă” se află într-un tip de monument ce constă dintr-o aglomerare de gropi, vetre și „platforme” cu ofrande, situate în afara așezărilor, cetăților și necropolelor, cu o structură, cu inventar și cu ofrande specifice, ce-l delimitează net de celelalte situri.

Întrucât datele concrete ale acestui tip de monument pot fi găsite, în cea mai mare parte, în studiile autorilor săpăturilor și, de asemenea, sunt ilustrate în prezentul studiu, ne vom referi numai la analiza și la posibilele lor interpretări. De asemenea, spațiul tipografic acordat nu ne permite prezentarea catalogului descoperirilor. Această analiză s-a făcut având în vedere existența unor asemenea monumente la celălalte popoare indoeuropene de pe continentul nostru, fără a intra, bineînțeles, într-un compartiment confuzionist.

Încă din 1943, într-un studiu intitulat *Getica* (p. 4), Lucian Blaga conchidea: „Nu încapă nici o îndoială că aspectele esențiale ale diverselor mitologii ariene ne pun în fața unor asemănări și deosebiri de stil... În adevăr o topografie stilistică a mitologiilor ariene limitează posibilitățile unei reconstituiri, ce se referă la geți, impunându-ne alături de unele aproximative puncte de reper și unele certe interdicții.”

E suficient să amintim aici doar rezultatele deosebite pe care le-a obținut Mircea Eliade, privitoare la problemele lui Zalmoxis și ale sacrificiului uman la geți, din perspectiva istoriei generale a religiilor (M. Eliade, 1980, p. 38-86; 166-192).

În continuare, vom prezenta trăsăturile esențiale ale acestor monumente, considerate de noi ca incinte

* N.B. O variantă în limba franceză, mult diferită de aceasta, intitulată „*Un nouveau type de monument sacré chez les Gétodaces*”, a apărut și în Acta Musei Napocensis, 32, I, 1995, p. 313-330.

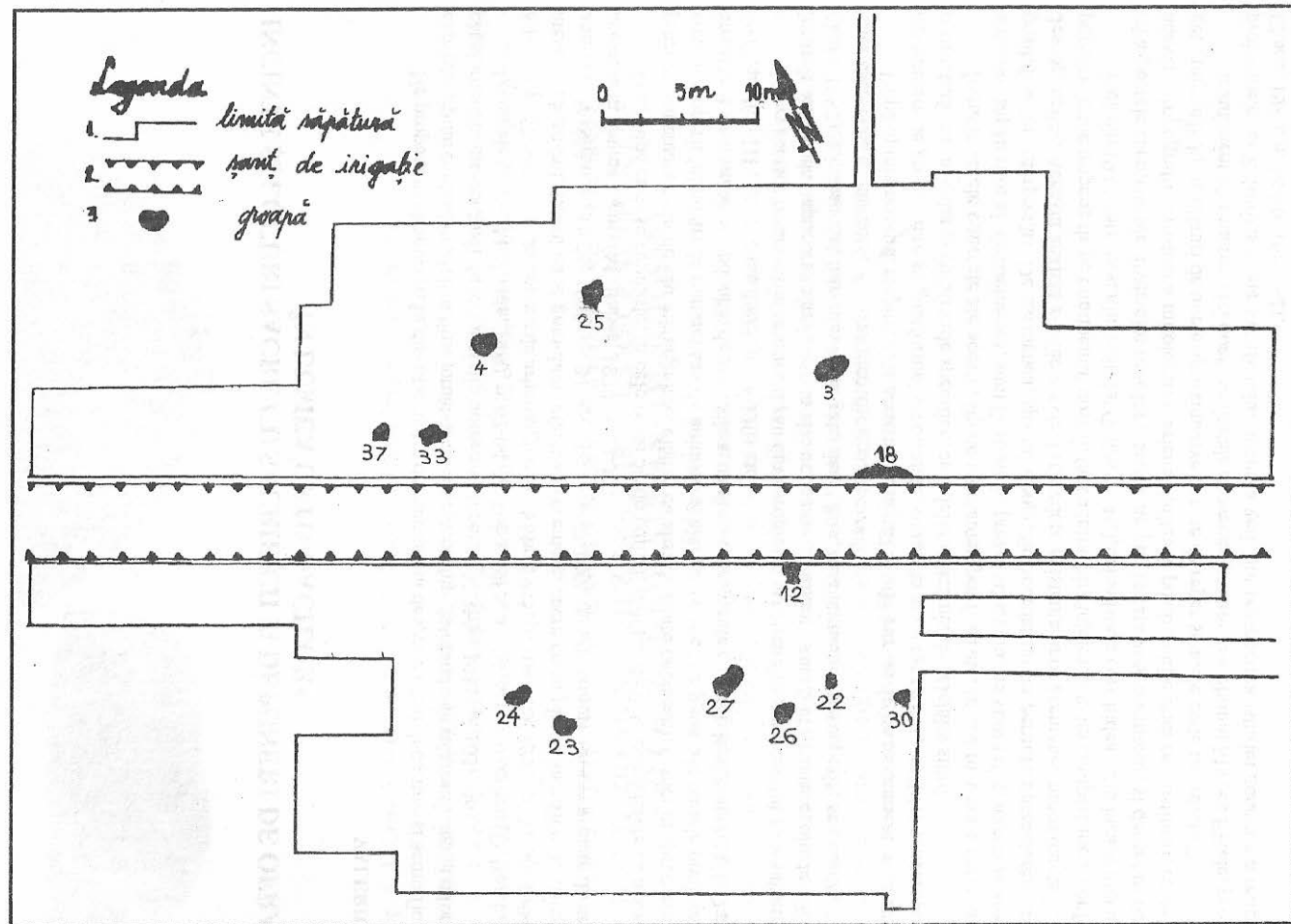

Fig. 1 Zvoriștea, Legendă: 1- limită săpătură, 2 - șanț de irigație, 3- groapă La Tène (după M. Ignat)

sacre.

a) *Aria lor de răspândire* cuprinde aproape tot arealul locuit de geto-daci: Orlea (E. Comșa 1972, p. 65-78), *Ocnîța* (D. Berciu 1981, p. 120-127; D. Berciu, M. Iosifaru, M. Diaconescu, 1993, p. 149-156) și *Bagachina* (A. Bonev, G. Alexandrov, 1993, p. 24-30) în sud, *Brad* (V. Ursachi 1995, p. 96, 258-262) și *Zvoriștea* (M.I. gnat, 1983, p. 383-410) în est, *Oradea-Salca* (M. Rusu, V. Spoială, V. Galamb, 1962, p. 160-163) și *Biharea* (S. Dumitrașcu, 1979, p. 207-208; 1983, p. 139-141; 1986, p. 367-368) în vest, *Sighișoara-Wietenberg* (K. Horedt, C. Seraphim, 1971, p. 18; A. Rustoiu, A. Comșa, C. Lisovschi-Cheleşanu, 1993, p. 82-83; V. Sîrbu, 1993, p. 98-99), *Măgura Moigradului* (M. Macrea, M. Rusu, 1960, p. 201-229); M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, 1961, p. 362-371; M. Macrea, M. Rusu, I. Mitrofan, 1962, p. 485-492, plus informații inedite de la Alex. Matei și H. Pop), *Miercurea Ciuc-Sîntimbru* (informații V. Crișan) și *Bratei* (L. Bărbu 1976, p. 183-191) în spațiul intracarpatic etc.

b) *Amplasamentul*. Deși predilecția pentru zone dominate este evidentă, amplasamentul lor a fost impus și de formele de relief existente în zona respectivă. Astfel, în timp ce unele sunt pe înălțimi dominante (ex. *Măgura Moigradului* - Fig. 3/1), altele sunt pe terase sau pante (ex., *Ocnîța*, *Sighișoara-Wietenberg*), ca și pe grindurile din șesuri (ex., *Orlea*, *Zvoriștea*).

c) *Delimitare. Dimensiuni*. Uneori limitele monumentelor au fost impuse de formele de relief - de înălțimile dominate sau de grinduri, dar în alte cazuri nu trebuie excluse forme care lasă puține șanse de detectare pe cale arheologică (ca, de ex., trasarea unei brazde). Suprafețele incintelor sunt variabile, de la câteva hectare (ex., *Măgura Moigradului* - 7 ha), până la circa 1.000m² (*Zvoriștea*, *Orlea*). La *Ocnîța*, pentru a se obține suprafața necesară, terasa a fost lărgită și amenajată; nu este exclus ca turnul-locuință, în care s-a descoperit un medalion de bronz ce reda, pe ambele fețe, un personaj masculin, să fie în legătură cu semnificația incintei. Oricum, delimitarea spațiului sacru de cel profan era obligatorie.

d) *Forma* acestor incinte este dificil de precizat, întrucât nici una n-a fost cercetată integral (excepție, poate, *Zvoriștea*). Se poate, totuși, aprecia că la *Zvoriștea* complexul a avut o formă circulară (Fig. 1), la *Orlea*, rectangulară (fig. 2/1); la *Sf.Gheorghe-Bedehaza*, gropile par a fi „aliniate” pe malul Oltului (Fig. 4/1), iar la *Ocnîța* ele se grupează pe nuclee, de o parte și de alta a unei alei (Fig. 5/1), la *Biharea* sunt pe nuclee etc.

e) *Structura*. De obicei, în aceste incinte s-au găsit numeroase gropi, apoi vetre, platforme cu diverse ofrande, depozite de vase.

e. 1) *Numărul gropilor*, de obicei de formă rotundă și de diverse capacități, variază între limite foarte largi; de la câteva zeci (*Orlea*, *Zvoriștea*) la câteva sute (*Măgura Moigradului*, *Ocnîța*). Nu s-au observat amenajări specifice gropilor de provizii.

Umplutura gropilor, deși diversă, are câteva caracteristici definitorii; pământ afânat, resturi ale focului (cenușă, cărbune), vetre și pereți de edificii fragmentați, oase de animale, pietre, fragmente de vase etc. Uneori, ele mai conțin: schelete de oameni sau de animale, întregi sau fragmentare, unelte și ustensile, podoabe, vase întregi, armament, resturi vegetale etc.

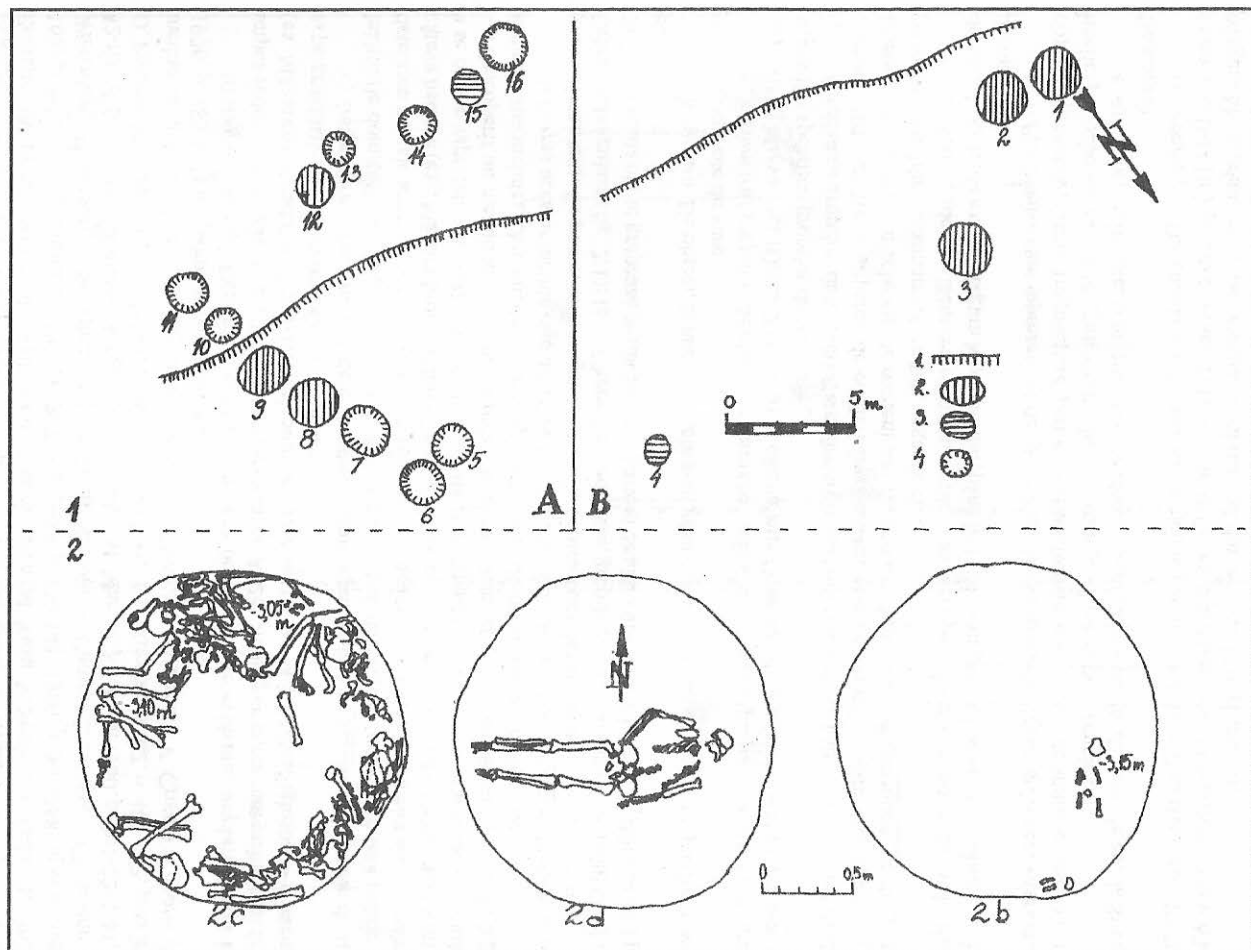
e. 2) Acolo unde s-au făcut cercetări mai ample, s-au descoperit și vetre, rotunde sau ovale, cu diametre de circa 1,00 m (de ex., la *Măgura Moigradului*, până în 1994, s-au găsit 43 de vetre, de obicei cu fragmente de vase).

e. 3) *Platformele* sunt reprezentate de aglomerări de material arheologic, îndeosebi vase ceramice, de obicei fragmentate, răsnițe fragmentare, pietre arse sau afumate, arsuri, oase de animale, arse sau nu, mai rar unelte, podoabe (de ex., la *Măgura Moigradului* se cunosc 17 asemenea complexe).

e. 4) Uneori, în incinte, la nivelul antic de călcare, s-au găsit *depozite de vase* (de ex., la *Sf.Gheorghe-Bedehaza*).

f) *Cronologia*. Deocamdată, cele mai vechi incinte par a fi cele de la *Zvoriștea* (sec. III-II î.Hr.) și *Orlea* (sec. II-I î.Hr.), pentru că în sec. I î.Hr.-I d.Hr. s-au găsit cele mai numeroase (*Ocnîța*, *Sighișoara-Wietenberg*, *Măgura Moigradului* etc.), iar cele mai târzii datează din sec. I-II d.Hr. (*Biharea*).

g) *Originea*. În actualul stadiu de cercetare, este dificil de documentat o continuitate a unor asemenea tipuri de monumente existente în epocile anterioare, ca, de ex., cele de la *Oarta de Sus*, jud. Maramureș, din *Hallstattul timpuriu* (C. Kacso, 1990, p. 97), de la *Satu Nou*, jud. Constanța, din *Hallstattul mijlociu* (M. Irimia, N. Conovici, 1993, p. 51-114) sau de la *Chendu*, jud. Mureș, din sec. VII-VI î.Hr. (V. Vasilev, A. Zriny, 1987, p. 91-118). În alte arii culturale, asemenea zone cu depuneri sacre cunosc o utilizare pe parcursul

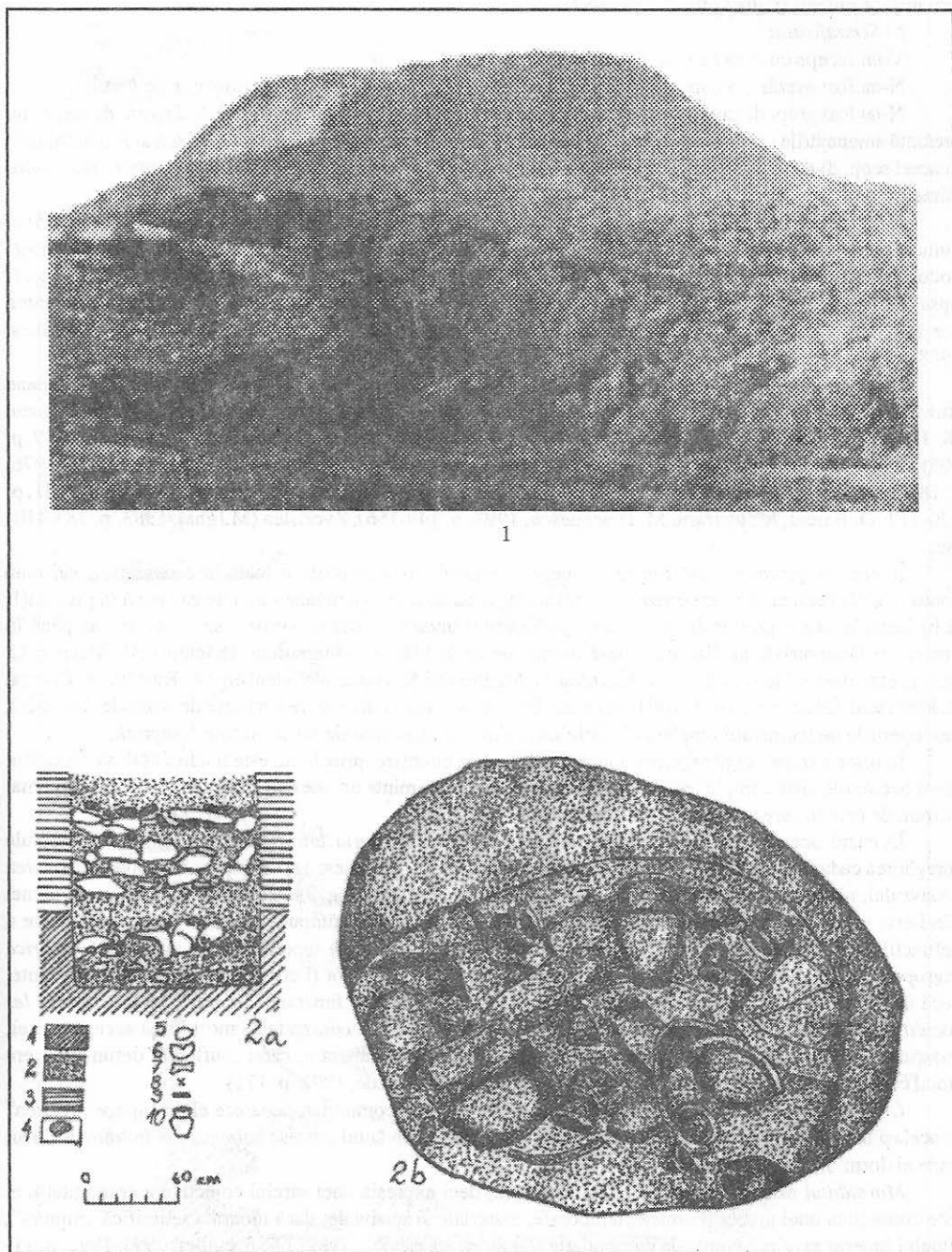

Fig. 3 Moigrad-Măgura. 1- foto, 2 a-b Groapa nr. 55-1 profil, 2 plan. Legendă: 1 - stâncă, 2 - umplută groapă, 3 - pământ negru, 4 - fragmente ceramice, 5 - pietre, 6 - râșnițe, 7 - oase de animale, 8 - oase arse, 9 - cărbune, 10 - vase întregi (după M.Macrea, M.Rusu, I.Mitrofan, clișeu foto de la Alex.Matei și H.Pop).

mai multor milenii (*Gifts to the Gods*, 1987).

h) *Semnificația*

Vom începe cu ceea ce n-au fost.

N-au fost așezări, deoarece nu s-a identificat nici strat arheologic și nici complexe de locuire.

N-au fost gropi de provizii, deoarece: a) sunt în afara așezărilor, uneori destul de departe de ele, b) nu prezintă amenajările specifice necesare, c) pereții n-au urme de deteriorare, obligatorii dacă ar fi fost folosite în acest scop, d) nu se poate explica umplutura și inventarul lor, e) nu se poate asigura securitatea rezervelor alimentare.

N-au fost nici necropole, deoarece caracteristicile lor esențiale se opun unei asemenea interpretări: a) numărul redus de gropi cu schelete umane, b) umplutura acestora, c) absența inventarului obișnuit (arme, podoaabe), d) numărul și structura de vârstă a defuncților, e) starea scheletelor (circa jumătate incomplete), f) lipsa unor norme de orientare și de depunere etc., deci tot atâtea argumente de a respinge considerarea acestora ca morminte normale ale comunităților (V. Sîrbu, 1985, p. 110; 1988-1989, p. 68-72; M. Babeș, 1988, p. 13-16).

De exemplu, la Măgura Moigradului, din 180 de gropi, doar în două s-au găsit 4 schelete umane (Informații Alex. Matei și H. Pop), la Sf. Gheorghe-Bedehaza, doar o groapă din 49 a avut schelete umane (K. Horedt, 1956, p. 10-13), la Biharea, doar o groapă din 38 a avut un craniu uman (S. Dumitrașcu, 1979, p. 205) etc. Ca să nu mai vorbim de complexe unde nu s-au găsit schelete umane, ca Bratei (L. Bârbu, 1976, p. 183-191), Oradea-Salca (M. Rusu, V. Spoială, V. Galamb, 1962, p. 160-163), Ocnița (D. Berciu, 1981, p. 120-127; D. Berciu, M. Iosifaru, M. Diaconescu, 1993, p. 149-156), Zvoriștea (M. Ignat, 1983, p. 383-410) etc.

În ceea ce privește „resturile de incinerare umană”, ipoteza poate fi luată în considerare, cu două condiții: a) dovedirea, prin expertize antropologice, că sunt oseminte umane - nici un caz până în prezent(!) și b) identificarea rugurilor de incinerare și a locurilor unde s-au depus oasele arse - nici un caz până în prezent(!) Dimpotrivă, analiza unor oase incinerate de la Măgura Moigradului (Săpături Al. Matei și C. Stoica, expertize S. Haimovici, M.Șt. Udrescu, N. Miritoiu) și Sighișoara-Wietenberg (A. Rustoiu, A. Comșa, E. Lisovschi-Cheleşanu, 1993, p. 91-92) a dovedit că este vorba doar de resturi arse de animale. De altfel, descoperirile de incinerări umane în incinte sacre din alte arii culturale nu constituie o surpriză.

În orice caz, pe lângă argumentele irefutabile deja enunțate, principial, este inadmisibil să acceptăm drept necropole niște complexe unde numărul de gropi cu oseminte umane este mai mic de 3%, ca să nu mai vorbim de cele în care nu s-au găsit resturi umane!

În cazul unor morminte normale, există un „lanț” obligatoriu între unele caracteristici temporale (pregătirea cadavrului, amenajarea mormântului, mobilierului funerar etc.) și cele spațiale și obiecte (tratarea cadavrului, mormânt, inventar, ofrande (J.-F. Breuiller, 1991-1992, fig. 3) etc., trăsături care lipsesc atunci când este vorba de sacrificii umane sau de practici de expunere/descompunere sau de aruncare/părsire a defuncților (V. Sîrbu, 1994, p. 101, Fig. 10). Într-o anumită „ideologie funerară”, este evident că *nu orice îngropare înseamnă și o depunere*, deci nu orice oseminte umane pot fi considerate morminte obișnuite, dacă în ele nu se reflectă acele constante denumite rituri și ritualuri funerare (*La mort, les morts dans les sociétés anciennes*, 1982). Defunctul trebuia să fie „recunoscut” de comunitatea morților și acceptat de ei, moartea fiind „legalizată” doar după îndeplinirea ceremoniilor funerare, când „sufletul” defunctului era ritual condus la noua sa locuință din „lumea de dincolo” (M. Eliade, 1992, p. 171).

Cîmîturul este nu numai un spațiu funerar, ci și un spațiu comunitar, deoarece el presupune „fixarea” în același loc a unui grup social, a unei comunități (de altfel, cuvântul grecesc *koimeterion* înseamnă „locul unde ei dorm”).

Mormântul este, în esență, ritualizarea morții, deci expresia unei sarcini colective a comunității, el este consecința unei instituții umane, temporale, materiale și spirituale; dacă moartea semnifică „ruptura”, ritualul funerar exprimă voința de continuitate (*La mort, les morts...* 1982; J.F. Breuiller, 1991-1992, p. 11-13; V. Sîrbu 1993, p. 252-253).

Atunci, ce sunt aceste complexe?

Este indubitabil că aceste monumente s-au descoperit fie în apropierea unor mari *dave*, fie în locuri unde mai multe comunități au efectuat anumite ceremonii sacre (ex., Măgura Moigradului).

Într-ucât în unele gropi sunt „depozite” de vase, întregi sau sparte în *tiu* (Fig. 3/2; 5/2) sau de alte

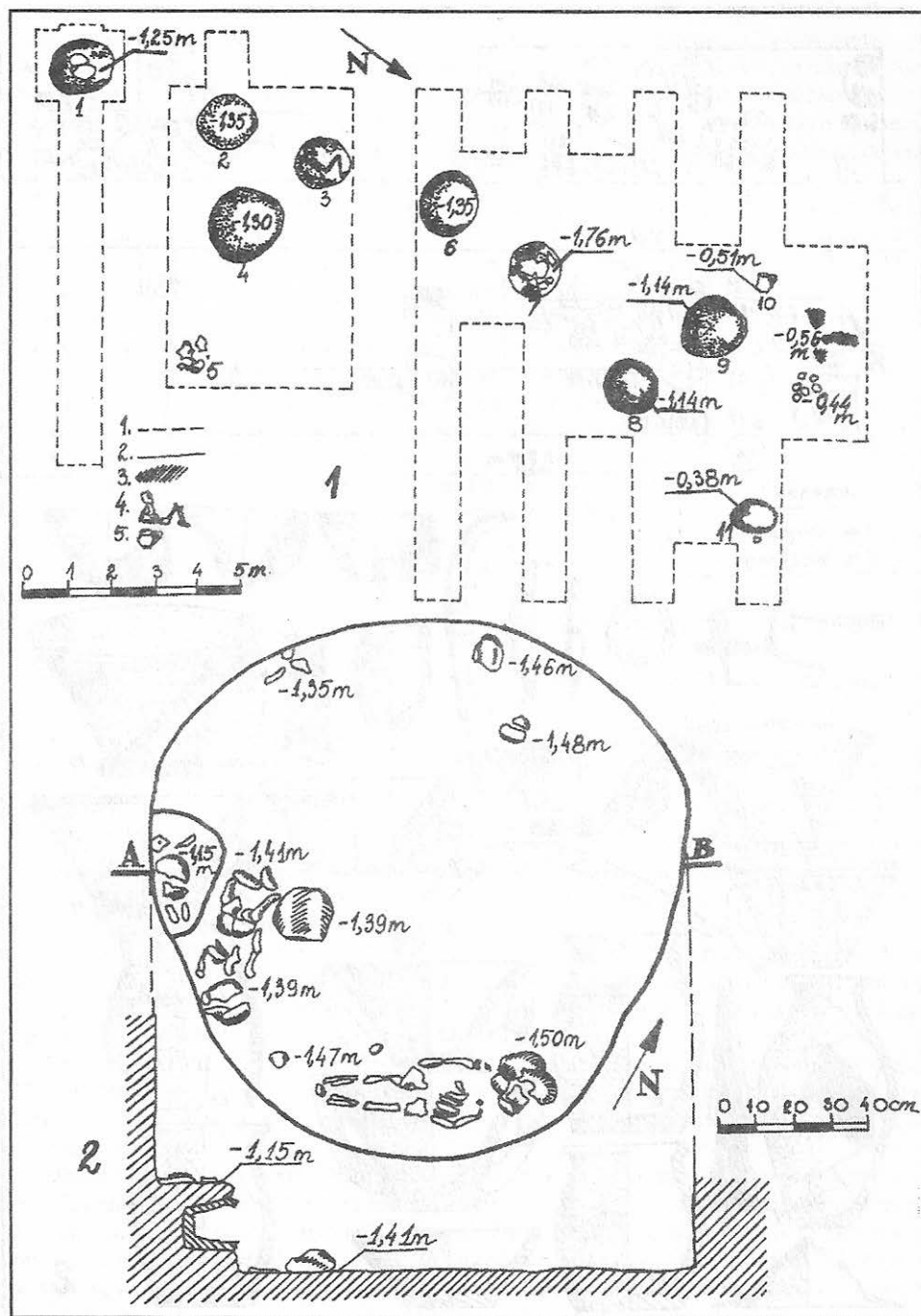
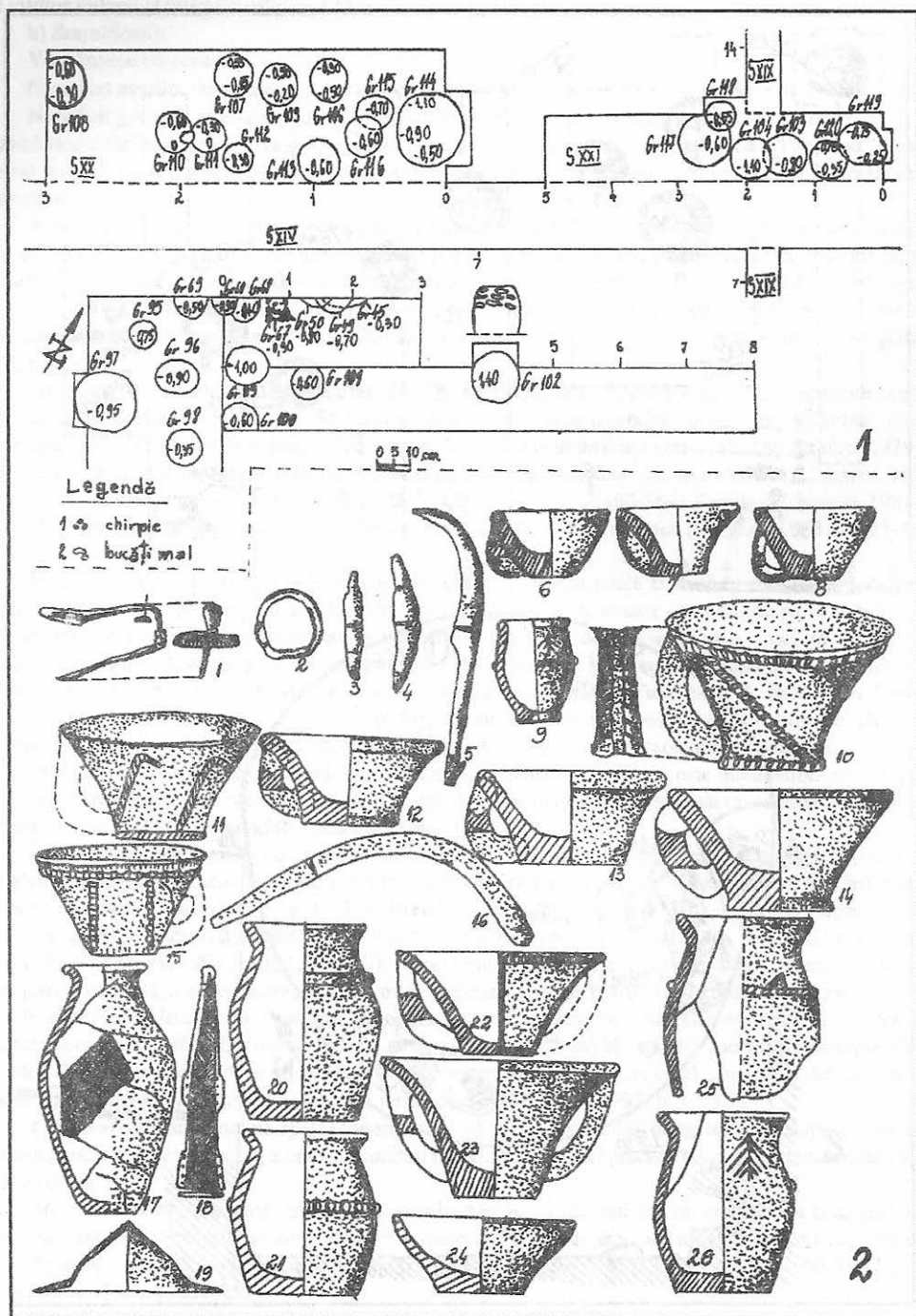

Fig. 4. Sf. Gheorghe-Bedehaza. 1 - Complexul de gropi; 2 - Groapa nr. 3. Legendă: 1 - limită săpătură, 2 - gropi La Tène, 3 - vatră de foc, 4 - groapă cu schelete umane, 5 - depozit de vase (după K.Horedt)

bunuri (unelte și ustensile, podoabe etc.), apreciem că nu poate fi vorba doar de pământ adus din stratul arheologic, deși umplutura lor mai conține și piese fragmentare, oase de animale, vetre fragmentare, piese etc. De altfel, ne întrebăm: ce rost ar avea să se transporte, la câțiva kilometri uneori, pământ din așezări pentru a se umple niște gropi obișnuite? Numai o motivație culturală poate justifica un asemenea efort.

Descoperirea unor vetre și platforme cu numeroase materiale și piese de inventar, în complexele mai intense cercetate (ex., Moigrad-Măgură), sugerează efectuarea unor ceremonii sacre, urmate de depunerea resturilor acestora în gropi.

Constatarea că majoritatea scheletelor umane au părți lipsă sau prezintă urme de secționare ne arată, îndubitabil, că nu este vorba de morminte obișnuite. Rămâne de stabilit dacă această situație se datorează sacrificării indivizilor sau unor operațiuni rituale de tranșare a cadavrelor după un deces normal sau unor practici ce implicau expunerea/descompunerea cadavrelor (V. Sîrbu, 1993₁, p. 31-36).

Trebuie precizat că și scheletele întregi și în ordine anatomică pot proveni de la indivizi sacrificați prin mijloace aproape imposibil de determinat acum: înecare, otrăvire, sugrumare, înfometare etc.

Prezența unor oseminte de animale - întregi, părți de schelete sau oase izolate, arse sau nu, demonstrează că aici se practicau sacrificii de animale și aveau loc ceremonii ce implicau fie înhumarea în întregime, fie consumarea unei părți din carne și îngroparea restului animalului (V. Sîrbu, 1993₁, p. 55; 1993₂, p. 110). De exemplu, la Orlea - în 5 gropi, din care trei și cu schelete umane, s-au depus 8 porci (cinci întregi), o oaie, părți de la o pasăre, plus carapace de broască testoașă (E. Comșa, 1972, p. 65-78). Lipsa cailor și câinilor, priviți ca „însoțitori” ai defuncțiilor, denotă că este vorba de ofrande alimentare.

Descoperirea unor adevărate depozite de vase ca, de ex., la Sf. Gheorghe-Bedeaza (K. Horedt 1956, p. 10-13, fig. 5), Moigrad-Măgură (M. Macrea, M. Rusu, I. Mitrofan, 1962, p. 487-489, fig. 5, 7), Ocnița (D. Berciu, M. Iosifaru, M. Diaconescu, 1993, p. 151-156), întregi sau sparte *in situ*, ca și a unor resturi vegetale compacte în gropi la Biharea (S. Dumitrașcu, 1979, p. 205), sugerează depuneri de ofrande alimentare, vegetale și, poate, lichide.

Prezența în unele gropi a unor depozite de unelte și de ustensile, podoabe și armament etc. indică o depunere rituală, căci altfel ar fi greu de acceptat renunțarea la bunuri cu o valoare ridicată, de întrebuințare sau de schimb, fără o motivație puternică.

Dacă avem în vedere, deci, ansamblul caracteristicilor acestor complexe, ni se pare îndubitabil că ele sunt monumente cu o individualitate distinctă, iar semnificația lor trebuie căutată în domeniul vieții sacre a geto-dacilor.

În actualul stadiu de cercetare este dificil de răspuns cui îi erau dedicate ceremoniile ce implicau sacrificii de oameni și de animale, depuneri de ofrande alimentare și de alte bunuri etc.

Au fost ele efectuate în beneficiul unor divinități? unor eroi?, unor spirite benefice? Sau aveau vreo legătură cu ceremoniile funerare?

Așa cum observă W. Burkert (1987, p. 43-44), întrucât omul a fost, prin natura sa, întotdeauna o specie inteligentă și cu voință, și nicidecum înclinat spre reverență și altruism, va trebui să găsim un răspuns corect la întrebarea: cum a fost posibil ca acte repetate de „ofertă” către zei și defuncți - practici aproape universale, să devină o instituție care să traverseze milenii.

Care este motivația acestor daruri către parteneri „neclari” și a căror răsplată este nesigură? W. Burkert (1987, p. 43-59) optează pentru o explicație istorică și antropologică: oferta este un fenomen eminamente omenesc, ea se face pentru a se îndepărta un pericol mai mare, în două situații diametral opuse, în caz de dezastru sau de belșug.

Întrucât toate lucrurile bune - sănătatea, hrana, succesul etc., au fost considerate de oameni ca niște daruri supranaturale, „partenerii” mai importanți - zeii, eroii, morții - își primesc partea lor. Desigur că există și elemente de demonstrație și exagerare în unele forme de ritual, pentru a impresiona asistența, încât, uneori, sanctuarele devin locuri de competiție în privința darurilor (vezi, în acest sens, ofertele de tip *potlatch* - termen ce indică, la indienii nord-americani, distrugerii publice de bunuri, în vederea impresionării asistenței și obținerii de prestigiu).

Observația că aceste complexe din aria geto-dacilor cunosc o dezvoltare maximă tocmai în perioada când există un „vid de morminte” la geto-daci, îndeosebi pentru populația de rând (V. Sîrbu, 1993₁, p. 39-40), poate fi relevantă. Deocamdată, însă, nu se poate face nici o legătură între vreo necropolă și asemenea complexe și, totodată, e greu de acceptat că asemenea complicate ceremonii se efectuau pentru populația de

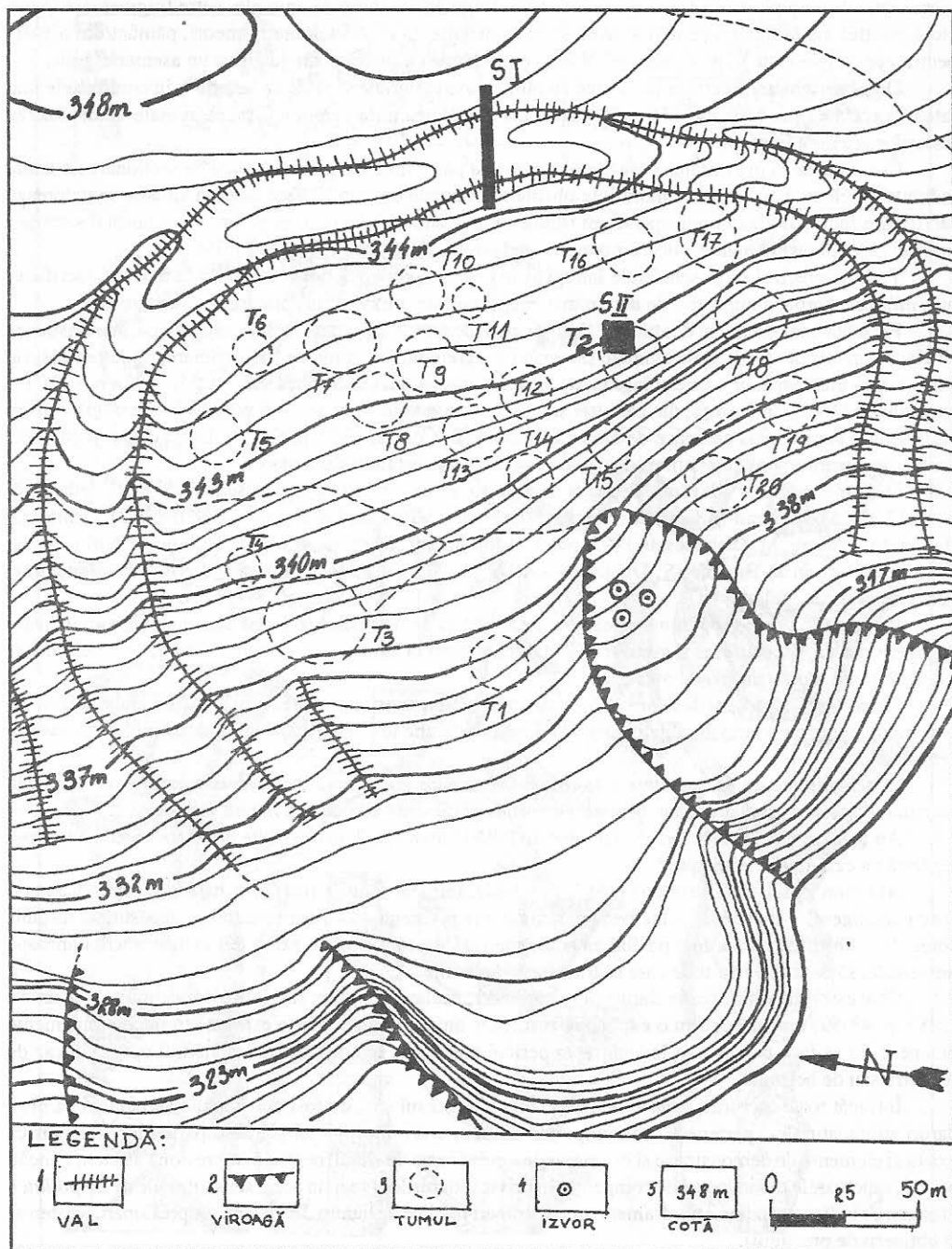

Fig. 6 Stolniceni (Rep. Moldova) - Incinta fortificată Legendă: 1 - valuri, 2 - viroagă, 3 - tumuli, 4 - izvoare, 5 - cotă înălțime (după V.Sîrbu și T.Arnăuț)

rând. Desigur, o posibilă legătură a unor asemenea incinte cu riturile funerare nu poate fi, *ab initio*, total exclusă.

De asemenea, nu s-au descoperit complexe de acest tip - cu sacrificii și ofrande semnificative - în apropierea sanctuarelor, rotunde sau patrulatere, cu tamburi din piatră sau lemn. Mai mult chiar, se pare că o asemenea asociere se exclude (vezi, în acest sens, zona Grădiștea Muncelului).

În *dava* de la Brad, jud. Neamț, însă, s-au descoperit sanctuare, doar pe acropolă, în timp ce „câmpul de gropi” se afla la marginea de vest a așezării nefortificate (V. Ursachi, 1995, p. 62-70, 96). Rămâne de stabilit, prin viitoare cercetări, dacă această dispunere topografică are vreo relevanță și în cazul altor dave.

Gropi similare - ca formă, dimensiuni, umplutură, inventar și ofrande, se întâlnesc și în așezările geto-dacilor (sau la periferia lor). Astfel, în gropile din așezări s-au descoperit oseminte de la 95 de oameni (= 49% din total) și de la 76 de animale (=44,7%) (V. Sîrbu, 1993, p. 239, anexa nr. 4 și p. 244, anexa 9).

De ce rezultatul unor ceremonii de acest tip era depus uneori în așezări, iar alteori în aceste complexe de cult? Greu de răspuns, în acest moment.

După cum se cunoaște, rezultatul ceremoniilor sacre poate fi depus în sanctuare, în apropierea lor sau în alte locuri consacrate (înălțimi, izvoare, mlaștini, grote, puturi etc.).

În actualul stadiu de cercetare, descoperirile arheologice din aria geto-dacilor au pus în evidență, după opinia noastră, următoarele tipuri de incinte sacre, situate înăuntrul sau în afara așezărilor; a) sanctuare rotunde sau rectangulare cu tamburi din piatră sau din lemn, b) edificii cu absidă și c) edificii cu vetre decorate, în care nu s-au descoperit, până acum, ofrande semnificative (dacă ceremoniile de aici implicau asemenea ritualuri, d) sanctuare în care s-au găsit reprezentări antropomorfe și zoomorfe, iar rezultatul ceremoniilor a fost depus în gropi din apropiere (ex., Cârlomanești - M. Babeș, 1977, p. 319-352), e) incinte în care au avut loc complicate ceremonii, iar rezultatul acestora a fost depus în gropi din interiorul lor (ex., Măgura Moigradului), f) incinte în care nu s-au descoperit decât resturile unor ceremonii sacre, fără a se putea preciza dacă acestea au avut loc în interiorul sau în afara acestora (ex., Bratei, Orlea, Zvoriștea etc.).

S-au descoperit, apreciem noi, și alte tipuri de incinte sacre, mai greu de încadrat într-un anume tip, în momentul de față, ca cele de la Stolniceni (Rep. Moldova) - zeci de tumuli, unii cu schelete, ce indică sacrificii umane, din sec. IV-III î.Hr., într-o incintă de peste 10 ha, înconjurată de două valuri și două șanțuri (V. Sîrbu, T. Amăut, 1996) (Fig. 6) sau ca cea de la Pietroasele - Gruitul Dării (jud. Buzău - o incintă înconjurată de un val cu miez din piatră, plină de ringuri și aglomerări circulare de pietre, în formă de tumuli, dar care conțin numai oase de animale, unelte și ustensile, obiecte de podoabă, monede, vase ceramice (V. Dupoi, 1979) etc.

La Conțești, jud. Argeș, în pădure și pe malul unui lac, pe două zone ovale, s-au descoperit 3400 de mici fragmente de oase de animale încinerate (din care, 3360, sunt de la membre!) ce provin de la ovicaprine, porci tineri, bovine și căprioară sălbatică, plus un bogat și variat inventar - fragmente de vase getice și grecești, vârfuri de săgeți, cutite, pinteni, fibule, mărgel, brățări etc.; s-a observat că piesele au fost distruse în altă parte, unele arse, și numai o parte din ele s-a depus aici (Alex. Vulpe, Eug. Popescu, 1976, p. 217-226; D. Nicolaescu-Plopsor, 1976, p. 227-230).

Este mai mult decât probabil că această varietate de incinte sacre - ca poziție geografică sau topografică, ca formă și structură, cu sau fără reprezentări antropomorfe și zoomorfe, cu sau fără ofrande, cu sau fără oseminte umane sau de animale - să reflecte ceremonii dedicate unor divinități diferite, unor eroi, unor „spirite” benefice etc.

Aceste diferențe indică, indubitabil, și o anume ierarhizare a locurilor sacre ale geto-dacilor, fenomen căruia trebuie să i se dedice un studiu special.

De exemplu, după opinia noastră, pe Măgura Moigradului s-a aflat unul din importante locuri sacre ale dacilor, ipoteză susținută de numeroase argumente: poziție izolată și dominantă, numeroase vetre, „platforme” și gropi (probabil de ordinul miilor) cu ofrande, ce indică efectuarea unor ceremonii, îndelungate și complicate, la care au luat parte mai multe comunități.

Nu ne putem hazarda în a identifica cărei divinități îi erau dedicate ceremoniile din aceste incinte.

Sacrificiile umane indică persoane de vârste și sexe diverse, chiar dacă predomină copiii (V. Sîrbu 1993, p. 243, anexa nr. 8), încât nu le putem asocia cultului lui Zamolxis, dacă este să luăm în considerare, *stricto sensu*, informațiile lui Herodot (IV, 94). Să fi fost sacrificii în beneficiul unei divinități războinice? (Iordanes, *Getica*, 40-41).

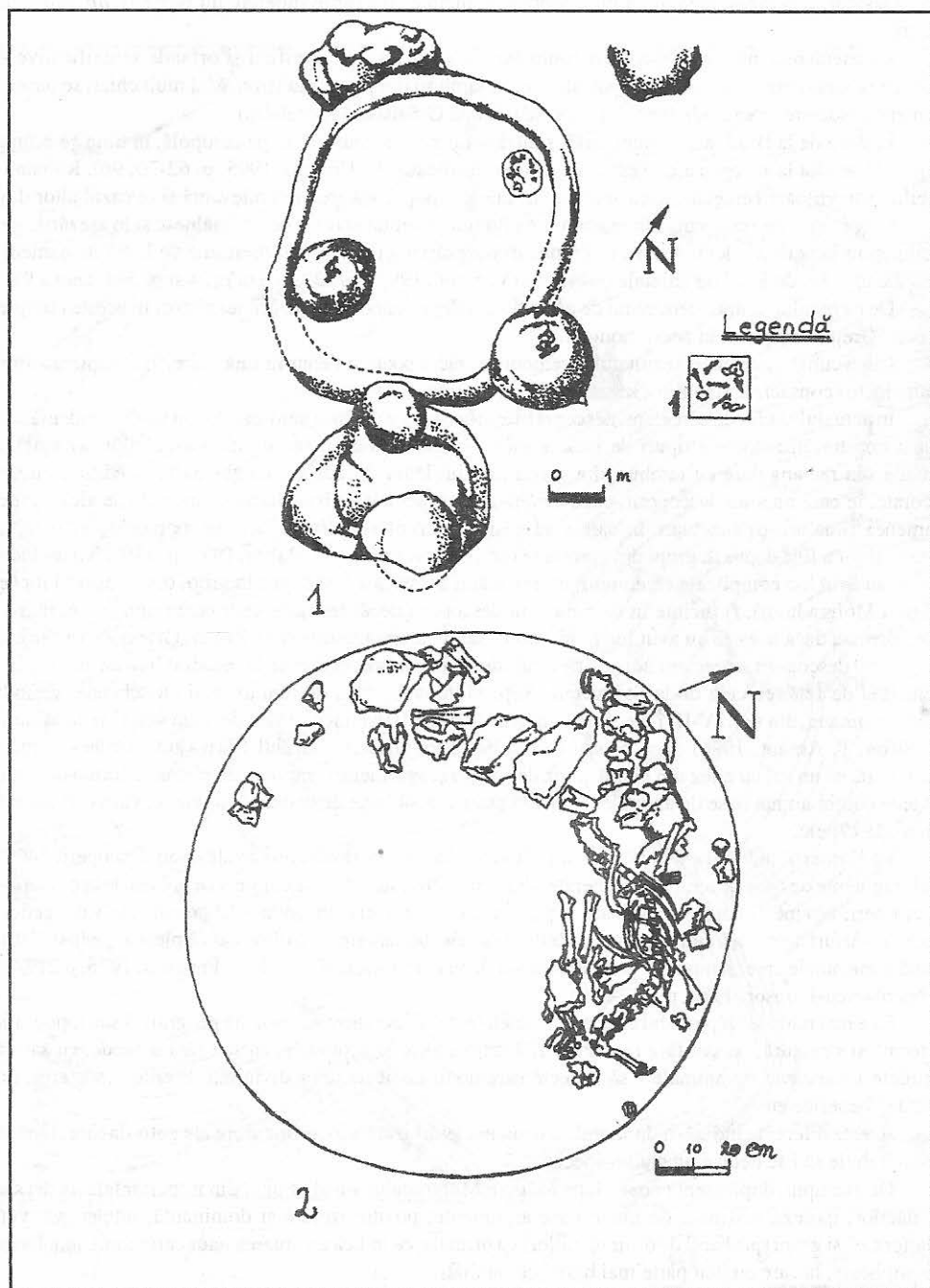

Fig. 7 Pákozd (Ungaria). 1 - Gropile nr. 4, 5, 6, 7 și incinta, 2 - Groapa nr. 5 (după E.F.Petres).

Legendă: 1 - oase de oameni și de animale.

Faptul că aceste ofrande erau depuse în gropi nu este un argument decisiv în a aprecia că este vorba numai de divinități htoniene, întrucât multe asemenea incinte erau pe înălțimi, focul juca un rol important în ele și numai o parte din bunuri a fost îngropată.

Structura diferită a ofrandelor și a inventarului - oseminte de oameni și de animale, unelte și ustensile, podoabe, recipiente ceramice, resturi vegetale etc., face, de asemenea, dificilă orice opțiune fermă.

Starea unor schelete umane - cu părți lipsă sau doar oase izolate, fără urme violente pe ele, indică faptul că ele au fost depuse aici în urma unor îndelungate perioade de expunere/descompunere (V. Sîrbu, 1993¹, p. 31-34).

Recent M. Domaradzki (1994, p. 69-108) a redactat un studiu de sinteză despre locurile de cult, iar R. Georgieva (1995, p. 21-36) altul despre gropile de cult, din Hallstatt și La Tène, din Thrăcia.

Întrucât este necesar un studiu special dedicat locurilor de cult de pe întreaga arie de locuire a tracilor, care să identifice, pe zone geografice și perioade istorice, atât trăsăturile comune, cât și diferențele dintre ele, ne vom rezuma a face, aici și acum, o singură observație.

Dacă în Hallstatt există numeroase elemente comune în morfologia și structura locurilor de cult ale tuturor tracilor, în epoca La Tène apar numeroase diferențe între tracii de la sud de Balcani, datorită intensității și permanentelor influențe elenistice, pe când la geto-daci ele își păstrează elementele originale cu mai multă pregnanță.

Incinte de acest tip se cunosc și la alte popoare „barbare” europene, din rândul cărora noi vom menționa doar câteva.

La *Pákozd* (Ungaria), la sud-vest de Budapesta, în 1969 și 1971, s-a descoperit o incintă aproape ovală, cu șanț și mai multe gropi, unele în interiorul, altele în exteriorul acesteia (unele gropi au fost săpate în altele mai vechi) (Fig. 7).

Umplutura gropilor a conținut diverse straturi de pământ, anume așezate, pietre fragmente de vase, oseminte umane și de animale etc.

Astfel, în GR.nr.4, a fost craniul unei femei de 52-60 de ani, un femur de la un alt adult (femeie?) și oase de porc, cal și cerb; în GR.nr.5, se aflau craniul și partea superioară a trunchiului, dar fără mâni, a unui tânăr de 21-25 de ani, un femur, de la femeia din GR.nr.4 și un humerus de la un bărbat mai în vârstă, un schelet aproape întreg al unui câine și un fragment de picior de la altul, apoi oase de bovine, ovine și cerb, în GR.nr.7, oase de bovine, între care patru cranii și oasele unui picior, iar în GR.nr.8, săpată parțial, un craniu, fără maxilar, al unui copil de 4-5 ani și un os de oaie (E.F. Petres, 1972, p. 365-383).

E.F. Petres (p. 381) apreciază că aici a fost o incintă sacră, celtică, din La Tène C, pe baza următoarelor observații: apropierea de izvoare și lac, gropi cu sacrificii de oameni și animale, incinta cu șanț etc. Starea osemintelor umane, fără urme de tăiere, sugerează expunerea acestora, o vreme, în aer liber și, apoi, depunerea în gropi.

În centrul orașului *Nitra* (Slovacia), în 1971, pe o colină, s-au identificat 23 de grupări de obiecte (pietre, fragmente de oase afumate, cioburi de vase arse, bucăți topite de bronz și sticlă), marea lor majoritate fiind distruse, deformate și arse, dar nu pe loc, plus 11 gropi cu diametre de 1,40 x 1,80 m și adâncimea de circa 1 m (K. Pietă, 1993, p. 41-51) (Fig.8.). În strat s-au găsit fragmente de vase și de piese din bronz, plus oase de la un animal incinerat, fibule etc. În 19 grupări de oase s-au identificat resturi de la 5 porci și 3 ovicaprine, plus alte specii: în fiecare grupare erau oase de la un singur individ. Nu s-au identificat oase umane. Se apreciază că este vorba de o incintă sacră celtică, cu practici ale unui cult necunoscut (înmormântări simbolice, jertfe magice, împăcări cu zeii etc.) din La Tène C.1-C.2 (K. Pietă, 1993, p. 58).

La *Gzin* (Polonia), pe un promontoriu, înconjurat de un impresionant val de apărare, între 1968-1976, s-au identificat următoarele complexe, datate în Hallstatt D și La Tène A: 3 semibordeie, o locuință de suprafață și 86 de gropi, toate situate lângă marginea interioară a valului (J. Chudziakowa, 1978, p. 113-127).

Gropile, de forme și dimensiuni diferite, unele mici și cilindrice, altele în formă de puț și adânci de circa 4m, aveau umplutura din diverse straturi de pământ, fragmente de vase, pietre, 3000 de resturi de oase de animale, unele și cu oase umane. În 28 de gropi, toate din Hallstatt D, s-au găsit și oase umane, întotdeauna asociate cu oase de animale. J. Chudziakowa a apreciat că starea osemintelor umane, de regulă părți de schelete și oase izolate, unele cu urme de tăiere, evidențiază practici canibalice, dar că e dificil să le atribuim unor rituri sacre, deoarece ele s-au descoperit în gropi cu resturi „de bucătărie” și nu într-un loc de cult

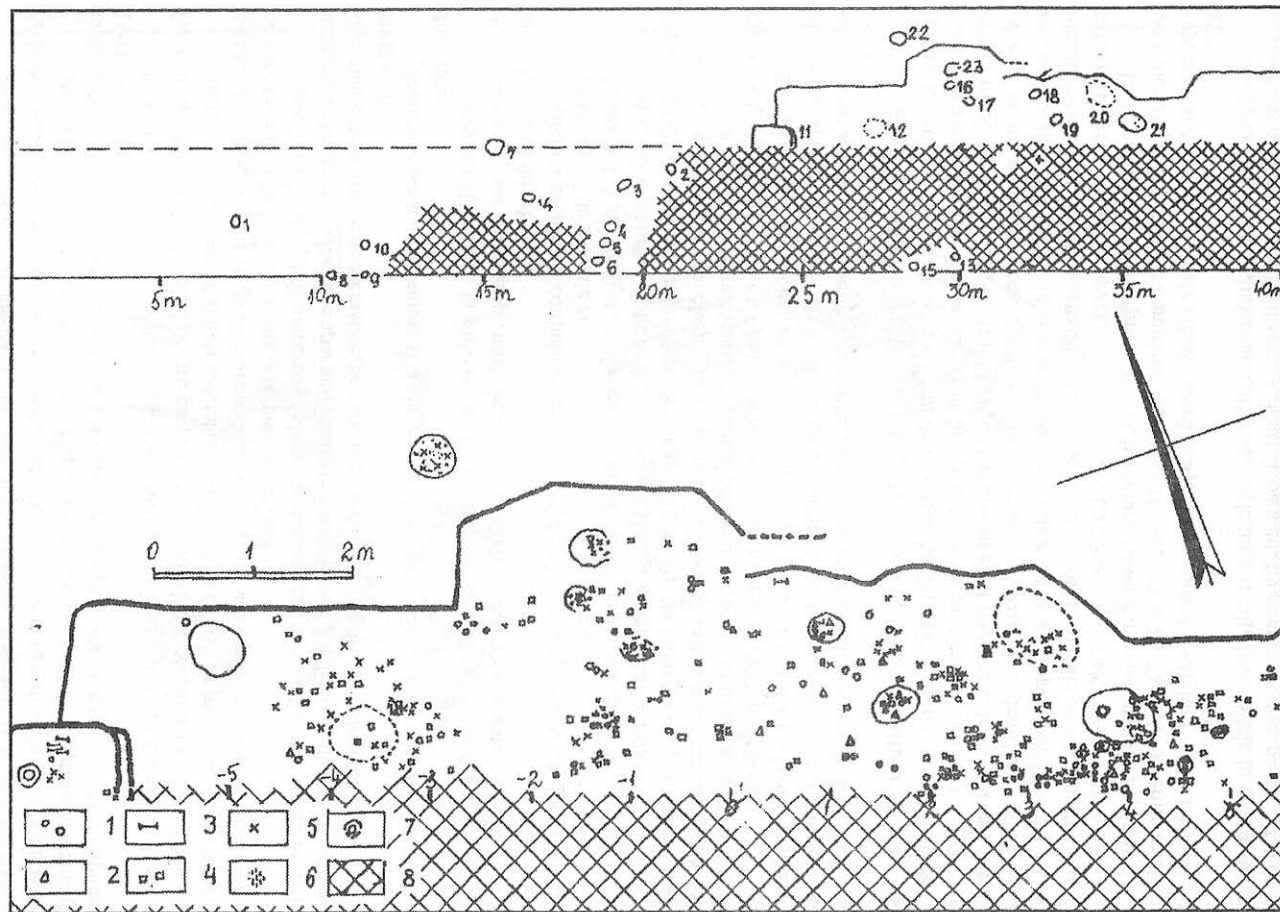

Fig. 8 Nitra (Slovakia). Complexul de gropi. Legenda: 1 - fragmente de bronz, 2 - fragmente de sticlă, 3 - fragmente de fier, 4 - fragmente de vase ceramice, 5 - fragmente de oase, 6 - resturi de cărbune de lemn, 7 - vase ceramice, 8 - suprafață distrusă (după K.Pietá)

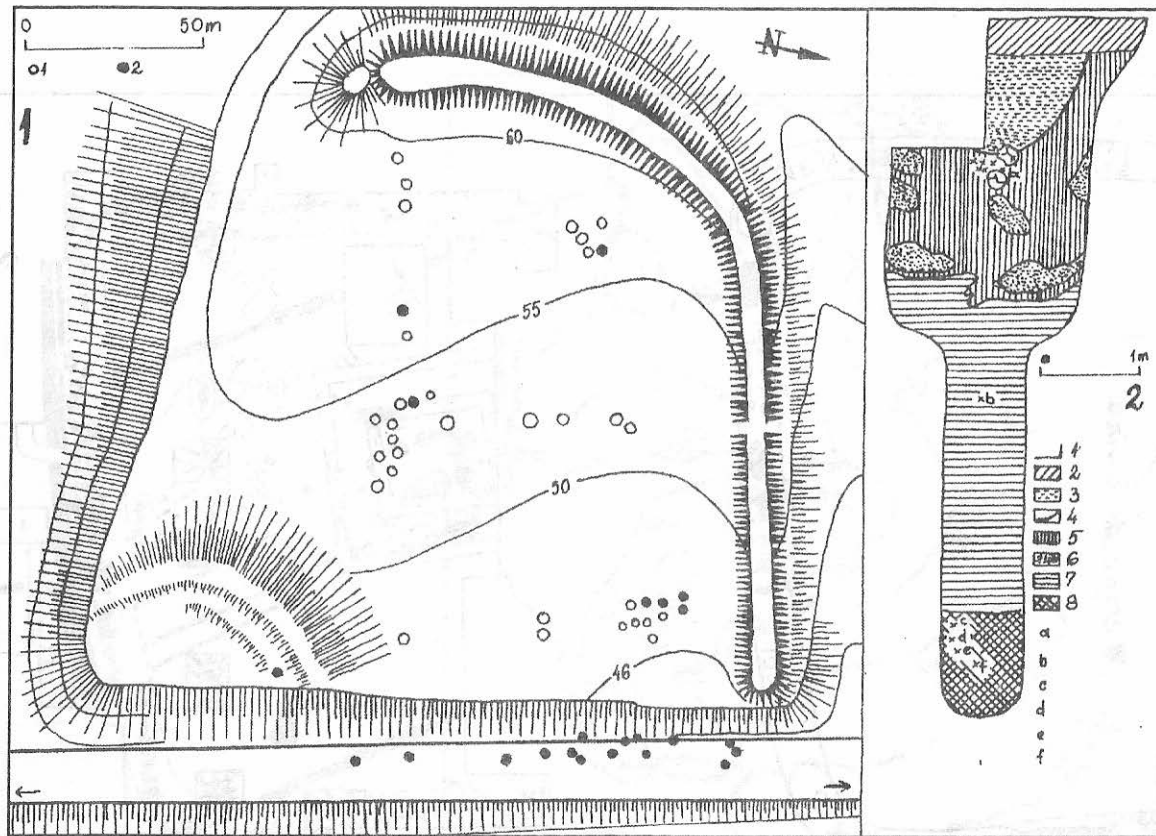

Fig. 9 Lossow (Germania). 1 - Complexul de gropi. Legendă: 1 - puțuri cercetate, 2 - puțuri necercetate. 2 - Groapa nr. 47 - profil. legendă: 1 - șanț modern, 2 - strat de cultură - slavi timpurii, 3 - argilă galben-descis, 4 - strat ars, cărbune de lemn, 5 - strat maro-închis, 6 - nisip argilos maro-cenușiu, 7 - argilă, 8 - strat compact de oase de oameni și de animale - a) schelete dezmembrate de animale, pietre, ace din fier, b) schelet parțial de animal mare, c) vas de lut; d, e, f) cranii umane (după W.Unverzagt și S.Griesa).

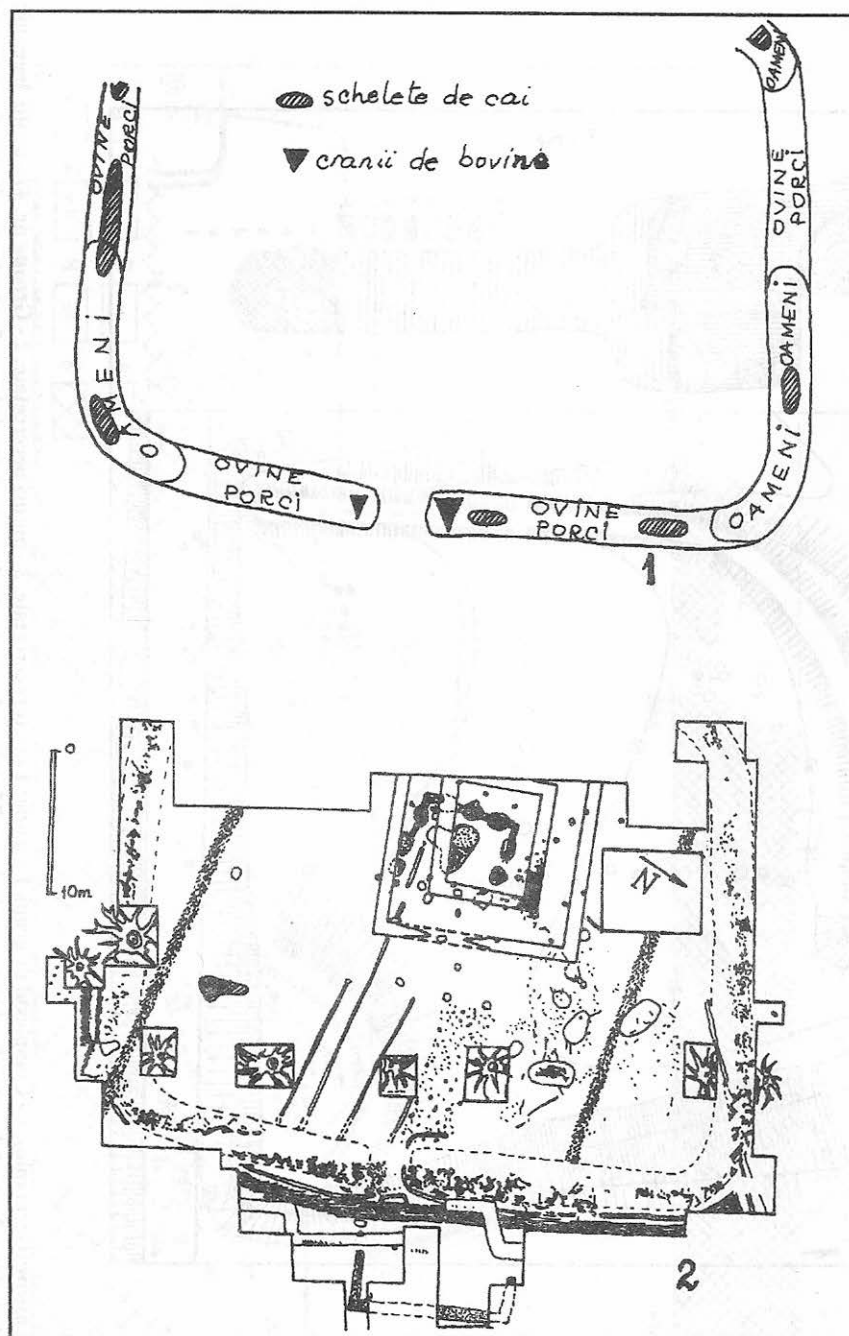

Fig. 10. Sanctuarul de la Gournay-sur-Arondé (Franța) (după J.L. Brunaux)

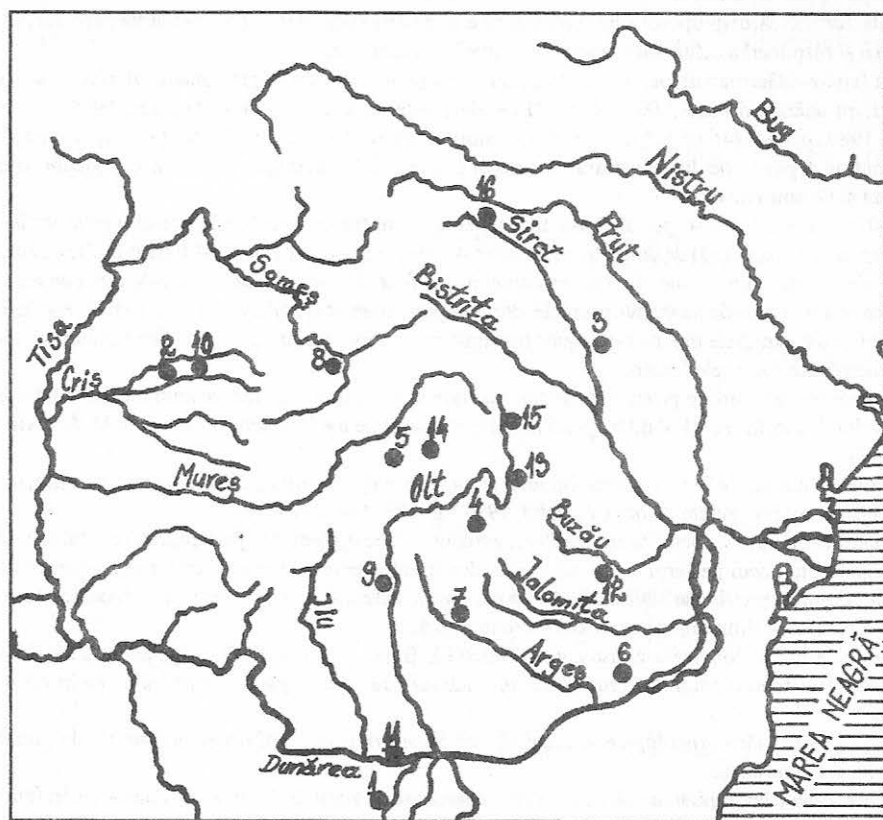

Fig. 11 Hartă cu răspândirea principalelor incinte și locuri sacre cu sacrificii și depuneri de ofrande din aria geto-dacilor în epoca La Tène.

Lista localităților: 1 Bagachina, 2 Biharea, 3 Brad, 4 Brașov, 5 Bratei, 6 Coconi, 7 Conțești, 8 Moigrad, 9 Ocnîța, 10 Oradea-Salca, 11 Orlea, 12 Pietroasele-Gruicul Dării, 13 Sf. Gheorghe-Bedehaza, 14 Sighișoara-Wietenberg, 15 Sintimbru-Miercurea Ciuc, 16 Zvoriștea.

(1978, p. 127).

După opinia noastră, însă, toate datele arheologice indică aici existența unui loc de cult: poziție dominantă, fortificată, disproporția dintre complexele de locuire și gropi (4 la 86!), prezența puturilor, structura umpluturii și dispunerea orfandelor, starea osemintelor umane etc.

La *Lossow* (Germania), pe Oder, într-o incintă înconjurată cu un impresionant val, s-au descoperit 60 de puturi, cu adâncimi între 3,00-7,50 m (H. Geisler, 1969, p. 132-140; W. Unverzagt, 1969, p. 335-341; S. Griess 1989, p. 444-446 (Fig. 9). Umplutura puturilor, ce se datează din Hallstattul timpuriu până în cel târziu, conține depuneri de diverse straturi de pământ, nisip, cărbune, fragmente de vase, podoabe, oseminte de oameni și de animale etc.

Astfel, în puțul nr. 54, pe fund, s-a aflat un schelet de femeie, probabil depusă legată, iar în partea superioară oase de oameni și de animale, în puțul nr. 47, trei craniile umane pe fund și oase în alte straturi, apoi oseminte de la cinci vite, o oaie, doi cai, un câine; în puțul nr. 56, un schelet de cerb de circa un an etc. S-a apreciat că nu este vorba de morminte normale, deoarece ritul funerar specific era incineratia, lipsesc inventarul și ofrandele, că osemintele umane n-au ajuns întâmplător în aceste puturi, ci au fost depuse după ce unele au fost dezmembrate, iar altele legate.

Asemenea câmpuri de gropi cu vase fragmentare și alte piese, cu oase de animale, dar fără oseminte umane, se întâlnesc, în sec. II-V d.Hr., până în regiunile centrale ale Ucrainei și Rusiei (B.M. Sciukin, 1990, p. 111-113).

Nu vom mai aduce în discuție și alte incinte, deoarece spațiul tipografic nu ne mai permite, iar altele au fost deja recent prezentate de noi (V. Sîrbu, 1993, p. 129, 134-139).

Faptul că incinte și locuri sacre similare, evident cu unele elemente particulare, se întâlnesc la traci, celti, germani etc., deci pe largi spații europene, denotă elemente comune în credințele, reprezentările și riturile lor. De unde provin ele? Dificil de dat un răspuns în actualul stadiu de cercetare, deoarece nu se poate urmări eventuala lor difuziune și succesiune cronologică.

Se poate lua în considerare, așa cum menționa L. Blaga încă din 1943, originea lor indo-europeană comună, deci un fond comun de credințe, reprezentări și rituri ce își găsesc materializarea în acest tip de monument.

Rămâne cercetării arheologice viitoare să identifice originea și difuzarea acestui tip de incinte, atât cronologic, cât și teritorial.

Poate că nu e întâmplătoare observația că monumente de acest tip încep să fie cunoscute în Europa din Hallstattul timpuriu, după ce ele au fost deja atestate în complexele culturale Srubnaia și Sabatinovka, în a doua jumătate a mileniului II î.Hr., în stepa Ucrainei (V.A. Romaško 1993, p. 79-91; S.S. Berezanskaia 1990).

Din păcate, deși în aria tracică au existat numeroase monumente de acest tip, necercetarea integrală și nepublicarea exhaustivă, pe complexe, a lor, ca și lipsa unor analize antropologice, paleozoologice și paleobotanice mai numeroase, nu fac posibilă valorificarea lor științifică integrală. De exemplu, în unele complexe de acest tip din aria celtică analiza umpluturii a detectat depuneri de carne și sânge, de alimente etc.

Apreciem că doar lacunele din cercetarea arheologică n-au dus la identificarea unor descoperiri de sacrificii - de oameni și de animale, de armament, de podoabe etc., care să fie depuse în izvoare, în lacuri, în suvoaie, în mlaștini etc. (excepție Lozna-Botoșani - S. Teodor, 1980, p. 133-150), așa cum ele sunt cunoscute în alte arii culturale (*Gifts to the Gods*, 1987).

Desigur, nu putem spera să cunoaștem conținutul ca atare al riturilor ce s-au desfășurat aici, căci fără ajutorul izvoarelor scrise și al reprezentărilor iconografice ne lipsește cuvântul și gestul, dar putem identifica, cel puțin, tipul și structura acestora.

Suntem convinși că o cercetare multidisciplinară, încă de pe șantier, a acestor incinte sacre, va aduce unele date uimitoare despre viața spirituală a geto-dacilor, căci ea ne va apărea mult mai bogată și mai diversificată decât ne-o putem imagina pe baza documentelor de până acum.

Bibliografie

- Babeș, M. 1977, *Statuetele geto-dace de la Cârlova* (jud. Buzău), SCIV, 28, 3, p. 319-352.
- 1979, *Le stade actuel des recherches sur la culture geto-dace à son époque de développement maximum (II-e siècle av.n.è. - I-er siècle de n.è.)*, Dacia, N.S., 23, p. 5-19.
- 1988, *Descoperirile funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, SCIVA, 39, 1, p. 3-37.
- Berciu, D. 1969, *Arta traco-getică*, București.
- 1981, *Buridava dacică*, I, București.
- Berciu, D., Iosifaru, M., Diaconescu, M. 1993, *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică*, XI, Thraco-Dacia, 14, 1-2, p. 149-156.
- Berezanskaia, S.S. 1990, *Usovo Ozero, Poselenie Srubnoi Kul'tury na Severnom Donje*, Kiev.
- Bârzu, L. 1976, *Sur le caractère de certaines fosses daces découvertes à Bratei (dép. de Sibiu)*, Thraco-Dacia, 1, p. 183-191.
- Blaga, L. 1943, *Getica*, în Saeculum, 1, iulie-august, Sibiu.
- Bonev, A., Alexandrov, G. 1993, *Bagachina-trakiyski kultov țendăr*, Arheologiya Sofia, 35, 1, p. 24-30.
- Breuilier, J.-F. 1991-1992, *Organisation spatiale. Organisation spatiale. Société et nécropole*, Université de Paris I.
- Brunaux, J.-L. 1986, *Les Gaulois. Sanctuaires et rites*, Paris.
- Chudziakowa, J. 1978, *Badania archeologiczne na Grodzisku kultury Luzyckiej w Gzinie, woj. Bydgoszcz, w Latach 1968-1976*, Sprawozdania Archeologiczne, 30, p. 113-127.
- Comșa, E. 1972, *Contribuție la riturile funerare din secolele II-I î.e.n. din sud-estul Olteniei (Mormintele de la Orlea)*, Apulum, 10, p. 65-78.
- Crisan, I.H. 1993, *Civilizația geto-dacilor*, 1-2, București.
- Daicoviciu, H. 1972, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj.
- Dumitrașcu, S. 1979, *Descoperiri arheologice dacice din epoca romană la Biharea*, Ziridava, 11, p. 195-214.
- 1983, *Report asupra săpăturilor arheologice de la Biharea*, Materiale, 15, p. 367-374.
- 1986, *Săpăturile arheologice de la Biharea*, Materiale, 16, p. 194-201.
- Dupoi, V. 1979, *Cetatea getică de la Pietroasele*, Comunicare de la Primul Symposium național de tracologie, 8 dec. 1979.
- Domaradzki, M., 1994, *Les lieux de culte Thraces (deuxième moitié du IIe - Ier mill. av. J.C.)*, Helis, 3(1), Sofia, p. 69-108.
- Eliade, M. 1980, *De la Zamolxis la Genghis-han*, București.
- 1992, *Sacru și Profanul*, București.
- Geisler, H. 1969, *Noibergung auf dem Burgwall bei Lossow, Kr. Eisenhüttenstadt*, Ausgrabungen und Funde, Band 14, Berlin, p. 132-140.
- *** *Gifts to the Gods*, Uppsala, 1977.
- Georgieva, R., *Ritual pits in Thrace (end of 2nd-1st. Millenium B.C.)*, Balcanica Posnaniensis, VII, Poznan, p. 21-36.
- Griesa, S. 1989, *Lossow in Archäologie*, Jena-Berlin, p. 444-446.
- Horedt, K. 1956, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeaza*, Materiale, 2, p. 7-39.
- Horedt, K., Seraphim, C. 1971, *Die prähistorische Ansiedlung auf Wietenberg, bei Sighisoara-Schaburg*, Bonn.
- Ignat, M. 1983, *Vestigiile geto-dacice de la Zvoriste și semnificația lor*, Suceava, 10, p. 383-418.
- Irimia, M., Conovici, N. 1993, *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com. Oltina, Jud. Constanța, Pontica*, 26, p. 51-114.
- Kacsó, C. 1990, *Contribuții la cunoașterea bronzului târziu din nordul Transilvaniei*, Thraco-Dacia, 11, 1-2, p. 69-78.
- Macrea, M., Protase, D. și Rusu, M. 1961, *Santierul arheologic Porolissum*, Materiale, 7, p. 361-390.
- Macrea, M., Rusu, M., Mitrofan, I. 1962, *Santierul arheologic Porolissum*, Materiale, 8, p. 485-504.
- Macrea, M., Rusu, M. 1960, *Der Dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestattungsbrüche in der Spälatenezeit*, Dacia, N.S., 4, p. 201-229.
- Ménici, P. 1992, *Les sacrifices d'animaux chez les Gaulois*, Paris.
- *** *La mort, les morts dans les sociétés anciennes*, Cambridge, 1982.
- Petres, É.F. 1972, *On Celtic animal and Human Sacrifices*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 24, p. 365-383.
- Pieta, K. 1993, *Sredolatské žvieracie žiarové hroby alebo doklady kultových praktík z Nitry?* Slovenská Archéologhia, 61, 1, p. 41-58.
- Romașco, V.A., 1993, *Svatilišča i jertvenniki na poselenia Srubnoy kul'tury Ukrainy*, în *Problemy arheologii Podneprov'ia, Dnepropetrovsk*, p. 79-91.
- Rustoiu, A., Comșa, E., Lisovschi-Cheleşanu, E. 1993, *Practici funerare în așezarea dacică de la Sighisoara-Wietenberg. Observații preliminare*, Ephemeris Napocensis, 3, p. 81-98.
- Rusu, M., Spoială, V., Galamb, V. 1962, *Săpăturile arheologice de la Oradea - Salca*, Materiale, 8, p. 159-164.
- Sîrbu, V. 1986, *Rituels et pratiques funéraires des Géo-Daces (II-e siècle av.n.è. - I-er siècle de n.è.)*, în Dacia, N.S., 30, 1-2, p. 91-108.
- 1985, *Ritualuri și practici funerare la geto-daci*, Istros, 4, 1985, p. 89-126.
- 1988-1989, A. *Despre semnificația unor gropi din așezări și complexe de cult geto-dacice B. Noi observații și ipoteze privind riturile, ritualurile și practicile funerare ale geto-dacilor în sec. II î.e.n. - I e.n.*, în Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 5-7, p. 65-82.
- 1993, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila-Galați.
- 1993, *Sacrificii rituale de animale la traco-daci, dacii liberi și daco-romani (sec. XI î.Hr. - III d.Hr.)*, ArhMold, 16, p. 87-120.
- 1994, *Sacrificii umane și practici funerare insolite în arealul trac în Hallstatt și La Tène*, Istros, 7, p. 85-121.
- Sîrbu, V., Arnăut, T. 1996, *În Cercetări arheologice în aria nord-tracică*, I, București, 1995, p. 378-400.
- Ščiukin, B.M. 1990, *Raskopki u hutora Kuliga v verhoiah Psla*, în *Materiály i issledovania po arheologii Dneprovskogo Levoberej'ia*, Kursk, p. 111-133.
- Teodor, S. 1980, *Das Werkzeugdepot von Lozna (Kr. Botoșani)*, Dacia, N.S., 24, p. 133-150.
- Unverzagt, W. 1969, în *Siedlung, Burg und Stadt*, Berlin, p. 325-341.
- Ursachi, V. 1980-1982, *Rituri și ritualuri de înmormântare la populația dacică din cetatea de la Brad, comuna Negri, județul Bacău*, MemAntiq, 12-14, p. 105-151.
- 1995, *Zargilava. Cetatea dacică de la Brad*, București.

Vasiliev, V., Zriny, A. 1987, *Așezarea și mormintele din prima epocă a fierului de la Chendu (jud. Mures)*, Apulum, 24, p. 91-117.
 Vulpe, Al., Popescu, E. 1976, *Une contribution à l'étude de la religion des Géo-Daces*, Thraco-Dacica, 1, p. 217-226.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 Zvoriștea. Légende: 1 limite de l'excavation, 2 fossé d'irrigation, 3 fosse La Tène (d'après M. Ignat).

Fig. 2 Orlea. 1. Vue générale- le complexe de fosses. Légende: 1 rive abrupte du schorre, 2 fosses à squelettes humains, 3 fosses à squelettes d'animaux, 4 fosses sans ossements humains ou d'animaux (d'après E. Comșa); 2 Fosse no. 1.

Fig. 3 Moigrad-Măgura. 1 photo, 2 a-b Fosse no. 55, 1 profil, 2 plan. Légende: 1 rocher, 2 remplissage de fosse, 3 terre noire, 4 fragments céramiques, 5 pierres, 6 moulins, 7 os d'animaux, 8 os brûlés, 9 charbon, 10 vases entiers (d'après M. Macrea, M. Rusu, I. Mitrofan, photo provenant de Al. Matei et H. Pop).

Fig. 4 Sf. Gheorghe - Bedehaza. 1 le complexe de fosses; 2 Fosse no. 3. Légende: 1 limite de l'excavation, 2 fosses La Tène, 3 âtre de feu, 4 fosse à squelettes humains, 5 dépôts de vases (d'après K. Horedt).

Fig. 5 Ocnița. 1 Le complexe de fosses de la terrasse no. 5; 2 pièces de la Fosse no. 105 (1,6-13, 15, 17-20), Fosse 100 (16), Fosse 119(14) et terrasse (2-5) (d'après D. Berciu, M. Iosifaru, M. Diaconescu).

Fig. 6 Stolniceni (Rép. de Moldavie). Enceinte fortifiée. Légende: 1 valla, 2 ravin, 3 tumuli, 4 sources, 5 côte de hauteur (d'après V. Șirbu et T. Arnăuț).

Fig. 7 Pákozd (Hongrie). 1 fosses 4, 5, 6, 7 et l'enceinte; 2 Fosse no. 5. (d'après E.F. Petres). Légende: 1 ossements d'hommes et d'animaux.

Fig. 8 Nitra (Slovaquie). le complexe de fosses. Légende: 1 fragments de bronze, 2 fragments de verre, 3 fragments de fer, 4 fragments de vases céramiques, 5 fragments d'os, 6 restes de charbon de bois, 7 vases céramiques, 8 surface détruite (d'après K. Pietá).

Fig. 9 Lossoy (Allemagne). 1 le complexe de fosses. Légende: 1 puits fouillés, 2 puits non-fouillés; 2 Fosse no. 47-profil, Légende: 1 fossé moderne, 2 couche culturelle - Slaves anciens, 3 glaise jaune-clair, 4 couche brûlée, charbon de bois, 5 couche marron foncé, 6 sable argileux marron cendré, 7 glaise, 8 couche compacte d'os d'hommes et d'animaux - a) squelettes démembrés d'animaux, pierres, aiguilles en fer; b) squelette partiel d'animal de grande taille, c) vase de glaise; d, e, f) crânes humains (d'après W. Unverzagt et S. Griesa).

Fig. 10 Sanctuaire de Gournay-sur-Aronde (France) (d'après J.L. Brunaux).

Fig. 11 Carte avec le répanissement des principales enceintes et endroits sacrés à sacrifices et dépôts d'offrandes dans l'aire des Géo-Daces à l'époque La Tène.

Liste des localités: 1 Bagachina, 2 Biharea, 3 Brad, 4 Brașov, 5 Bratei, 6 Coconi, 7 Conțești, 8 Moigrad, 9 Ocnița, 10 Oradea-Salca, 11 Orlea, 12 Pietroasele-Gruicul Dării, 13 Sf. Gheorghe-Bedehaza, 14 Sighișoara-Wietenberg, 15 Sîntimbru-Miercurea Ciuc, 16 Zvoriștea.

ENCEINTES SACRÉES À SACRIFICES ET DÉPÔTS D'OFFRANDES DANS LE MONDE DES GÉTO-DACES

- Résumé -

L'aire de répanissement de cette catégorie de découvertes comprend presque tout l'aire habité par les Géo-Daces. Bien que la prédilection pour des zones dominantes soit évidente, l'emplacement a été imposé également par les formes de relief dans la zone respective.

On peut constater que le complexe de Zvoriștea a une forme circulaire, à Orlea, rectangulaire et à Sf. Gheorghe-Bedehaza, les fosses sont „alignées” au bord de l'Olt. La superficie de tels complexes comprend parfois quelques hectares (ex. Măgura Moigradului 7 ha), ou bien environ 1000m² (Zvoriștea, Orlea).

Les traits caractéristiques de ces complexes sont: ils se trouvent au-dehors des autres monuments, ils comprennent, d'habitude, un nombre impressionnant de fosses, âtres, agglomérations d'inventaire archéologique et „dépôts” de pièces.

Nous commencerons par ce qu'ils ne peuvent pas être. Ce ne sont pas d'établissements, parce qu'on

n'a trouvé nulle part de couche archéologique ou de complexes d'habitation.

Ce ne sont pas des „granges” non plus pour garder les provisions alimentaires, parce-que les données archéologiques s'y opposent.

Ce ne sont pas de nécropoles non plus car toutes leurs caractéristiques s'y opposent: le nombre réduit de fosses à squelettes humains, le remplissage des fosses (fragments de parois, cailloux etc.), l'absence de l'inventaire ordinaire (armes, objets de parure), le nombre des squelettes dans la fosse (2-8 individus), l'état des squelettes (à une moitié environ des individus manquent des parties du squelette), l'inexistence des normes d'orientation et de dépôt etc., sont autant d'arguments pour rejeter l'hypothèse qu'il s'y agit des tombes ordinaires des communautés.

Quant aux „restes d'incinération humaine” sus-mentionnés, (ex. Bratei, Oradea-Salca, Moigrad-Măgura) l'hypothèse peut être prise en considération, à deux conditions: a) prouver, par des expertises anthropologiques, qu'il s'agit d'ossements humains (pas un seul cas jusqu'à présent!) et b) identifier les bûchers d'incinération et les endroits réels de dépôt pour les déchets de l'incinération.

Il est indubitable que ces complexes sont situés soit au voisinage des grandes dave (par exemple, Ocnița, Brad, Sighișoara-Wietenberg), soit dans des endroits où plusieurs communautés accomplissaient certaines cérémonies sacrées (exemple, Moigrad-Măgura).

Si nous prenons en considération l'ensemble des caractéristiques de ces complexes il nous semble indubitable qu'ils sont des monuments à une individualité distincte et leur signification doit être cherchée dans le domaine de la vie sacrée de la société géto-dace.

Il est difficile à répondre, maintenant, à qui étaient dédiées ces cérémonies sacrées compliquées qui impliquaient des sacrifices et des inhumations d'hommes et d'animaux, dépôts d'offrandes alimentaires et d'autres biens. Il faut mentionner que l'on trouve de tels complexes, fortifiés ou non, aux autres peuples européens aussi, comme, par ex., Pákozd (Hongrie), Nitra (Slovaquie), Gzin (Pologne), Lossow (Allemagne) etc.

Pour conclure, nous considérons que ces complexes sont des enceintes sacrées qui contiennent des dépôts de certaines cérémonies qui impliquaient la participation des communautés et elles s'ajoutent aux autres monuments publics de culte déjà connus et viennent éclaircir certains rites dont la vie spirituelle des Géo-Daces ne pouvait pas se passer.